

*Unorsk og
Norsk, eller
Fremmedords
Avløsning*



Lærer og språkmann

☞ Knud Knudsen (1812–1895) er kjent for arbeidet sitt med å fornorske det danske skriftspråket. Han regnes for far til riksmålet (som i 1929 fikk det offisielle navnet *bokmål*).

☞ Knud Knudsen kom fra Holt ved Tvedestrand og vokste opp i enkle kår. Faren var husmann og omgangsskolelærer. Knudsen tok seminareksamen (læreprøve) i 1828 og ble ansatt som lærer i hjembygda. Seinere studerte han filologiske fag ved Universitetet i Kristiania, der han tok filologisk embetseksamen i 1840. Han ble adjunkt ved latinskolen i Drammen og seinere overlærer ved katedralskolen i Kristiania.

☞ Som lærer og pedagog så Knud Knudsen hvor viktig det var for elevene å få et skriftspråk som var bedre tilpasset til

norsk dagligtale enn det danske skriftspråket de måtte lære seg.

☞ I tillegg var Knudsen en pådriver i arbeidet med å utvikle latinskolen til en mer allmenndannende skole. Knudsen mente at de klassiske språkfagene latin og gresk hadde en altfor dominerende plass i den høyere allmennskolen. Han ønsket at denne skoletypen skulle være noe mer enn et forstadium til universitetet. Etter hans syn burde *modersmålsfaget* stå sentralt, med vekt på norsk språk, litteratur og kultur.

☞ På dette området fikk han tidlig gjennomslag for ideene sine. Allerede i 1857 ble latinstilen avskaffet til studenteksamen, og i 1869 ble realartium innført som et alternativ til latinlinja.

*I dette huset fra husmannsplassen
Hesthagen i Holt i Tvedestrand
vokste Knud Knudsen opp*



Fornorskingslinja

☞ Knud Knudsen hadde det samme målet for øyet som Ivar Aasen, nemlig et selvstendig norsk skriftspråk. Men i motsetning til Aasen ville Knudsen gå «Gradvishetens Vej, ikke Bråhastens». Han så en gradvis fornorsking av det danske skriftspråket som den beste løsningen. Her var han på linje med Henrik Wergeland.

☞ I første omgang ville han ta utgangspunkt i den såkalte dannede dagligtale og bruke denne talemålsvarianten som rettesnor for fornorskingen av skriftspråket. Knudsen karakteriserte dannede dagligtale som «den almindeligste Udtale af Ordene i de Dannedes Mund». Dette var talemålet til borgerskapet i byene rundt omkring i landet. Knudsen syntes det var en fordel å ta utgangspunkt i et talemål som ikke var bundet til noen konkret landsdel.

☞ I tillegg til dannede dagligtale fantes det et høytidsspråk som ble kalt *klokkerdansk*. Klokkerdansen var en bokstavrett norsk uttale av det danske skriftspråket, som blant annet ble brukt i gudstjenesten, i teateret og i skolen. Knudsen ville ha klokkerdansen ut av både skolen og teateret.

☞ Også dannede dagligtale var påvirket av dansk. Den dannede dagligtale hadde

- ikke tjukk *l*, denne lyden ble sett på som vulgær
- ikke diftonger (*ben, strøm, ø*, ikke *bein, straum, øy*)
- ikke hunkjønnsbøyning (*en dør – døren*, ikke *ei dør – døra*)
- ikke *-a* i preteritum av svake verb (*kastet*, ikke *kasta*)

☞ Men for Knudsen var som sagt tilpassningen av skriftspråket til dannede dagligtale bare et første skritt i fornorskingsprosessen.

Det ortofone prinsippet

☞ En grunntanke hos Knudsen var at skrivemåten skulle gjenspeile uttalen. Hver bokstav skulle stå for bare én språklyd, og ingen bokstaver skulle være stumme. Dette kaller vi det ortofone (lydrette) prinsippet. Knudsen ville derfor

- endre *b*, *d* og *g* til *p*, *t* og *k* i ord som *tabe*, *mad* og *pige*, i samsvar med talemålet i det meste av landet
- fjerne stum *e* i ord som *faae*, *staae*
- forenkle lange vokaler som *been* til *ben* og *huus* til *hus*
- erstatte bokstaven *c(h)* med *k* i lånnord som *consul* og *charakteer*
- erstatte *ph* med *og* og *f* i lånnord fra gresk, slik at en skulle skrive *filosof* og ikke *philosoph*
- innføre kortformer av verb som *dra* og *ta* for *drage* og *tage*

1907-reformen

☞ Knudsen fikk mye kritikk for fornor-skingsprosjektet sitt i samtida. Både de danskvennlige og forkjemperne for landsmålet mente at han holdt på å skape et blandingsmål som verken var dansk eller norsk, og han fikk bare gjennomslag for noen få av forslagene sine mens han levde.

☞ Først i 1907, tolv år etter Knud Knudsens død, kom en ny rettskriving der de avgjørende prinsippene fra arbeidet hans lå til grunn. Etter 1907-reformen kunne riksmålet endelig oppfattes som mer norsk enn dansk. I 1929 vedtok Stortinget at riksmål skulle få navnet *bokmål*, og at landsmål skulle endre navn til *nynorsk*.

☞ I dag kan vi trygt si at Knudsens grunnidé holdt mål likevel, for ingen ville lenger finne på å karakterisere bokmålet som noe annet enn norsk.

UNORSK OG NORSK
ELLER
FREMMEORDS AVLØSNING.

AV
K. KNUDSEN,
Oversætter.



KRISTIANIA.
FORLAGT AV A.L.R. GAMMERMEYER.
1881.

i Unorsk og norsk

☛ Knudsen var i grunnen mer opp-tatt av ordtilfang enn av grammatikk og lydlære. Han var *purist* og sterkt imot en ukritisk bruk av fremmedord i norsk. Han mente fremmedordene gjorde det vanskeligere for folk å skaffe seg kunnskap. Aller helst burde vi bruke norske avløserord, mente han, men der det var naturlig å bruke fremmedord eller lånord, måtte de ha en norsk skrivemåte.

☛ I årene 1879–1881 utgav Knudsen ei ordbok som han kalte *Unorsk og Norsk, eller Fremmedords Avløsning*. Her lanserte han flere avlø-

serord, enten ord han selv hadde konstruert, eller ord andre hadde foreslått. Boka var tenkt som ei praktisk oppslagsbok. I forordet heter det:

«Bogen nævner op de ord, som det til brug for den skrivende i øjeblikket kan blive spørgsmål om, for at han ej skal være nød til at hangle igjennem med det fremmede eller mindre gode, fordi han ikke er i stand til at hitte på noget av vore indenlandske og bedre.»

En del av de avløserordene Knudsen anbefalte, er i vanlig bruk i dag:

- absence – fråvær
- debat – ordskifte

Andre forslag har ikke vunnet fram:

- abonnement – tinging, forkøp
- forelsket – hjerteskudd

Knudsen fikk lite støtte for forslagene sine i samtida. Å skape nye ord og få folk til å ta dem i bruk, er en prosess som tar lang tid. I dag viderefører Språkrådet det arbeidet som Knud Knudsen satte i gang med å finne gode norske avløserord.



Knud Knudsen:
Det norske målstræv (1867)

